

Методологічний вимір студіювання європейського покликання України

УДК: 327: 94

Ігор ТОДОРОВ,
доктор історичних наук,
професор кафедри
міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Донецького національного
університету

Цивілізаційний підхід дає змогу довести історичну належність України до європейської цивілізації. Дослідження такої актуальної проблеми, як історія європейської інтеграції нашої країни, потребує виваженості у виборі методологічного інструментарію, осмислення сучасних підходів до принципів історичного пізнання та підбору дійсно наукових методів і прийомів діяльності дослідника. Є сенс одразу відмовитися від звабливої спроби дати однозначну оцінку всім подіям і явищам, підвести їх під єдину світоглядну базу. У сучасній історіософії більше уваги надається аксіологічному (ціннісному) підходу. Необ'єктивісти вважають, що саме ціннісні судження визначають специфіку історичного пізнання. Так, А. Стерн підкреслював, що «вибіркові принципи, відповідно до яких історик

виділяє певні факти і возз'єднує їх з іншими, залежать від категорій, які він використовує, стандартів цінностей, що він сприймає...» [1]. Важко, на наш погляд, не погодитися з назвою роботи неоективіста Т. Хаскела – «Об'єктивність – це не нейтральність» (1990 р.). Відомий російський історик Ю. Афанасьєв зауважував, що «абсолютно безоціночна, тільки пояснююча історія – щось дуже незрозуміле... Якби історія була тільки наукою, напевно, це й було б можливим. Але ж вона й мистецтво, й історія переживань, прагнень, симпатій і антипатій, революцій і зрад, й історія життя «поганих» і «хороших» людей..., історія людства ніби цілком персоніфікується і сприймається не тільки розумом, а й емоціями» [2].

Вивчення еволюції української державної політики стосовно Європейського Союзу, її взаємодії з органами місцевого самоврядування, політичними партіями та громадськими

Summary
The paper considers some of the methodological basis of the study of European integration of Ukraine. Made classification ideological foundations of the foreign policy orientations of the Ukrainian society. Examined the historical origins and geopolitical roots of Ukraine's European mission.
Keywords: Ukraine's foreign policy, geopolitics, the European integration of Ukraine, the methodological framework.

організаціями повинна ґрунтуватися на загальнофілософських принципах, що є своєрідними нормативними вимогами та забезпечують вірогідність результатів. Це принципи об'єктивності, відповідності, кореляції, історичного та діалектичного підходів.

Обов'язковою умовою плідного дослідження, на нашу думку, повинно бути постійне та послідовне дотримання принципу об'єктивності. Узагальнивши позиції багатьох дослідників, можна зазначити, що основними ідеологічними концепціями в українському суспільстві кінця ХХ – початку ХХІ ст. щодо європейської інтеграції держави були національно-демократична, неокомуністична, ринково-інтеграціоністська (*на думку автора (Ред.)*, поєднує ідеї побудови ринкової

економіки та політичної інтеграції України з Росією) і національно-радикальна.

Основними рисами національно-демократичної ідеології була орієнтація на ринкову модель розвитку суспільства, державну незалежність України, національну толерантність і створення умов для вступу до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного Договору. Разом з тим, як правило, було відсутнє реальне розуміння конкретних кроків щодо реалізації цієї мети.

Неокомуністичну ідеологію від комуністичної радянської доби відрізняла відмова від побудови комуністичного суспільства як соціальної мети. Якщо комуністична ідеологія акцентувала увагу на перспективах розвитку суспільства, його майбутньому, то для ідеології неокомунізму більш важливою є ретроспектива, тобто її можна охарактеризувати як реконструктивістську. Саме в цьому контексті відносно нейтральним було ставлення до ЄС і різко негативне до НАТО. Водночас, саме цей політичний напрям, керуючись своїми засадовими принципами, найбільш активно виступав за від-

новлення чогось на кшталт СРСР, або принаймні за «возз'єднання» з Росією. Політична інтеграція України та РФ є одним із домінуючих мотивів у неокомуністичній ідеології, що впливає й на погляди її прихильників.

Доволі поширеною на Сході та Півдні України (якщо не домінуючою на рівні масової свідомості) стала з початку ХХ ст. ідеологія, що поєднувала ідеї ринкової економіки, політико-економічної інтеграції з ЄС та інтеграції пострадянського простору. Утім, такий підхід не позбавлений певних протиріч, зокрема, щодо участі в європейській інтеграції.

Стосовно національно-радикальної ідеології в Україні, то кількість її носіїв скорочувалася. Цей напрям базувався, головним чином, на міфічному усвідомленні самодостатності країни, недоречності інтеграції як зі Сходом, так і Заходом, і певних ксенофобських мотивах.

Боротьба ідеологій і політичних сил, що стояли за ними, значною мірою формували характер соціально-політичних процесів, які відбувалися в Україні. Основною віссю ідеологічного протистояння в країні в 1990-ті роки було протистояння націонал-демократичної та неокомуністичної ідеологій.

З початку ХХІ ст. центр ідеологічної боротьби переміщується в зовнішньополітичну площину. Можливості будь-яких альтернатив ринковій економіці зникають, однак вектор зовнішньополітичного розвитку стає стрижнем боротьби за збереження української державності. На наш погляд, саме

протистояння в зовнішньополітичній сфері особливо свідчить про те, що в Україні не була подолана криза, пов'язана з переходом від однієї системи суспільних відносин до іншої та становленням української державності як такої.

Специфіка розвитку взаємин нашої країни з міжнародною спільнотою полягала передусім у необхідності утвердження дійсно самостійного зовнішньополітичного курсу, що адекватно віддзеркалював би корінні національні інтереси держави. Утім, залишається проблема визначення саме таких національних інтересів. Сутність останніх, на наш погляд, полягає передусім у необхідності необмеженого в часі існування України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Таке існування повинно ґрунтуватися на постійному зростанні всіх компонентів могутності країни – політичному, економічному, соціальному, військовому, освітянському, науковому, гуманітарному тощо. Таке зростання повинно було забезпечувати користування результатами цієї могутності українським суспільством. Сучасний погляд на національну безпеку передбачає її розуміння не лише як стану захищеності людини, суспільства, держави від певних загроз чи як відсутність загроз загальноприйнятим суспільним цінностям, а як систему оптимізації взаємовідносин між усвідомленими загрозами та ресурсами, що має суспільство для протидії цим загрозам. Оскільки загрози для суспільства присутні завжди, а рівень захищеності від них ніколи не досягає

свого максимуму, національна безпека є динамічним засобом досягнення та підтримки балансу між реальними та потенційними загрозами, з одного боку, та здатністю суб'єкта протидіяти їм, з іншого. Проблеми розроблення та імплементації ефективної національної стратегії, визначення геополітичних пріоритетів і життєво важливих національних інтересів, стимуляції усвідомлення політичною елітою ролі й місця України в глобальному геополітичному просторі стають на сьогодні ключовими імперативами, визначальними чинниками її політичного майбутнього.

Юридичне затвердження курсу на європейську інтеграцію залишало актуальними суперечки в українському суспільстві щодо визначення геополітичних пріоритетів. Постійне балансування української зовнішньої політики між російським (пострадянським) та європейським і євроатлантичним векторами не сприяло викристалізації прагматичної зовнішньополітичної лінії, що адекватно відповідала б глибинним національним інтересам.

Зважаючи на те, що Україна новітньої доби є молодим суб'єктом політичних та економічних відносин на геостратегіч-

ному просторі Європи та світу, варто зробити невеликий історичний екскурс стосовно європейського коріння країни. Існує думка, що протягом тисячоліть, ще в епоху пізнього палеоліту та неоліту, приблизно по сучасному українсько-російському кордоні проходила межа між різними цивілізаційними типами буття людини. Тобто, від прадавніх часів у геопросторі Північного Причорномор'я формувалася специфічний ментальний, етнічний, культурний і геополітичний тип суспільства. Усі пізніші місцеві протодержавні поліетнічні утворення – кімерійські, скіфські, сарматські, готські, протослов'янські (І тис. до Р. Х. – І тис. по Р. Х.) – виникали на тому ж цивілізаційно-геополітичному стрижні. Утворення Київської Русі було вінцем того складного процесу.

З античних часів сучасні українські землі були невід'ємною складовою європейської цивілізації. Наприкінці VI ст. до Р. Х. скіфам на території сучасної Донеччини вдалося зупинити експансію світової Перської держави Дарія I. Перший детальний опис вітчизняної території здійснено «батьком історії» Геродотом у V ст. до Р. Х. Античні поліси на півдні сучасної України були впливовим чинником

тодішньої модернізації Північного Причорномор'я. Саме скіфським хлібом, певною мірою, був забезпечений розквіт класичної еллінської цивілізації. Вихідці зі Скіфії здійснювали функції охорони громадського порядку в Афінах за часів піднесення демократичної системи правління. Другий Римський Папа св. Климент був засланий у Херсонес і заснував у Інкермані перший на вітчизняних теренах монастир. Понтійські царі боронили східні кордони Римської держави, а Сарматський легіон захищав інтереси Риму в далекій Британії. Тобто можна впевнено сказати, що українські землі з прадавніх часів були невід'ємною складовою європейської цивілізації.

Мав рацію Міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко, зазначаючи, що нашій країні ніколи не було потрібно «рубати» вікно в Європу, бо вона і є Європа.

На всіх етапах розвитку людської цивілізації економічні чинники відігравали значну роль у взаєминах між країнами і народами; формували живу тканину міждержавних відносин, наповнюючи їх реаль-

ним змістом; створювали можливості для широкого взаємообміну надбаннями матеріальної та духовної культури.

Неупереджений аналіз подій останнього тисячоліття засвідчує, що українська присутність у Європі була явищем цілком природним і органічним. Домінуюча роль при цьому належала економічному чинникові. Слід зазначити, що через своє географічне та геополітичне положення Україна зазнавала і по-різному інтегрувала перехресні впливи азіатсько-кочового, орієнтально-візантійського та західноєвропейського світів. І все ж вирішальним вектором соціокультурної та політичної орієнтації країни була європейська цивілізація.

Порівняльна характеристика соціально-економічних і політичних структур, створених українським народом на всіх етапах історичного розвитку, вказує, що за багатьма напрямками Україна йшла схожим із державами Центральної та Західної Європи шляхом. Про це свідчить подібність внутрішніх соціально-економічних укладів Київської Русі та країн Європи того часу, а

також розгалужені торговельні зв'язки між ними.

Після розпаду Київської держави численні контакти з країнами Центральної та Західної Європи підтримувало Галицько-Волинське князівство, яке об'єднало частину земель Київської Русі та протягом середини XIII ст. – середини XIV ст. в окремі періоди існувало як єдина держава. Київське князівство середини XIV – другої третини XV ст. під егідою Гедиміновичів, до складу якого входила значна частина українських земель, також вписується в західноєвропейський політичний та економічний контексти. У цей період на українських землях розвивається торгівля, що велася традиційними торговими шляхами. Насамперед, слід відзначити такі торговельні центри, як Київ, Львів, Кам'янець, Луцьк. Від Києва сухоходом через Володимир-Волинський, Краків, Прагу пролягав шлях до Баварії, Рейнської землі, Англії, Франції та Іспанії. Через Прип'ять, Буг і Німан простягався шлях до Балтійського моря і Саксонії. У Львові зосередилася діяльність численних представників купецьких родин Генуї, Флоренції, Венеції, багатьох торговельних і банківських підприємств.

Яскраву сторінку в залу-

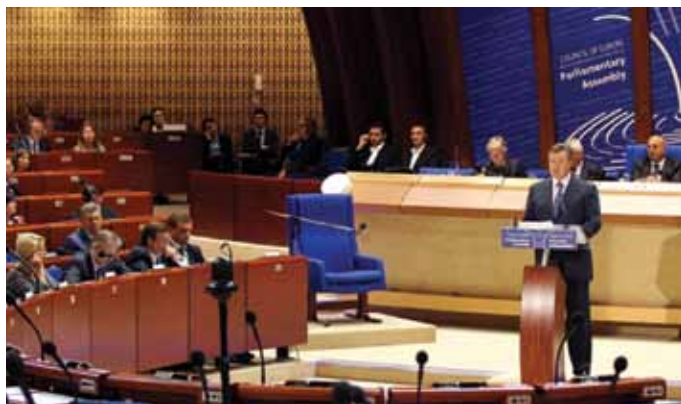
чення України до європейських цінностей вписало козацтво. Слід додати, що південь країни, зокрема Крим, був об'єктом різноманітних інтересів середньовічних італійських торговельних республік, особливо – Генуї. Отже, можна стверджувати, що за Україною, незалежно від форми правління, суспільного ладу чи історичного етапу, міцно утвердився імідж європейської держави.

Відновлення власної європейської ідентичності після здобуття незалежності виявилось вкрай складним. В Україні існує проблема забезпечення національної єдності та соборності держави, розв'язання якої ускладнювалося ціннісно-світоглядним розшаруванням суспільства, що зумовлювалося культурно-історичними відмінностями окремих регіонів країни та поглиблювалося внаслідок спекуляцій на цій проблематиці певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил. Проблема української влади полягала не в розмежуванні зовнішньої політики між Сходом і Заходом, оскільки по суті вона мусила бути активною та різною на західному і східному напрямках. Класик українського відродження минулого століття М. Хвильовий висунув досить гучне гасло:

«Геть від Москви, дайош Європу!» [3] У цьому гаслі спостерігалось іманентне бажання нарешті позбутися одвічних комплексів, притаманних нашому північному сусідові. Багатовікова історія Росії свідчить, що її завжди супроводжувало хитання, роздвоєння та неприйняття ані західних, ані східних стандартів і цінностей. Україна недвозначно знаходиться поза Росією, а її географічна, історична та культурна приналежність до Європи доповнюється новими політичними та економічними складовими. Причому це не лише не суперечило б інтересам Росії (звісно, якби вона була демократичною), а й мало б сприяти розвиткові рівноправних добросусідських відносин Російської Федерації з Україною [4].

Особливе місце у взаєминах із Європою посідає РФ, яка, на відміну від інших «великих гравців», не належала до усталеної системної спільності західного зразка. Більше того, її цивілізаційна окремішність або, як кажуть росіяни, «инаковость», що була й залишається системоутворюючою парадигмою російської державності, у поєднанні з амбітними намаганнями перебрати на себе міжнародну роль колишнього СРСР, усіяло перешкоджало РФ увійти в системну спільність Європи. Україна, своєю чергою, становила геополітично значущий фактор як для Російської Федерації, так і для країн Європи. Маючи теоретичні можливості для входження як у нову Європу, навздогін за центральноєвропейськими державами, так і в геополітичну зону пострадянських країн із Росією як

центром такого угруповання, Україна залишається державою, стратегічно важливою як для першої, так і для другої сторін. Отже, найболючішим питанням для української зовнішньої політики була реалізація ідеї «повернення до Європи» без будь-якої видимої або невидимої конфронтації з Росією. Вирішення цього питання означає для нашої країни визначення збалансованого зовнішньополітичного курсу як на сучасному етапі, так і в довгостроковій перспективі. Аналіз тенденцій розвитку українсько-російських відносин доводить, що небажання Росії бачити Україну серед європейських держав набуло рис цілеспрямованої політики з метою включення її в більш жорстку систему залежностей від Москви – аналогічно «білоруському варіанту». Представники політичного істеблішменту РФ, спираючись на спотворене усвідомлення населення, можуть піти на глобальну дестабілізацію всього пострадянського простору та на розвал нашої країни, обгрунтовуючи це впевненістю в тому, що «існування України в нинішніх кордонах та зі статусом «суверенної держави» тотожне страшенному удару по геополітичній

безпеці Росії, рівнозначне вторгненню на її територію» [5].

У цьому контексті не варто перебільшувати і применшувати взаємне значення України та Європейського Союзу. Цікаву, хоча й суперечливу думку висловив президент В. Янукович на засіданні 18-го саміту глав держав Центральної Європи у Братиславі в червні 2013 р.: він переконаний, що приєднання внутрішнього ринку України, її виробничих і сільськогосподарських потужностей до європейського економічного простору матиме суттєвий позитивний вплив на загальноєвропейську економічну ситуацію та допоможе процесові виходу Європи з кризи [6].

Таким чином, проголошена в якості провідного вектора зовнішньої політики України понад 15

років європейська інтеграція заслуговує на ретельне вивчення на ґрунті наукових методологічних засад, із урахуванням усього комплексу геополітичних, історичних, ментальних основ європейського покликання України.

Список використаних джерел

- 1 Стерн А. Філософія історії та проблема цінностей // *Методологія історії*. - Минск, 1996. - С. 155.
- 2 *Советское общество : возникновение, развитие, исторический финал / Под общ. ред. Ю. Афанасьева*. - М., 1997. - С. 8.
- 3 Хвильовий М. *Думки проти течії* / М. Хвильовий. - Харків : ДВУ, 1926. - С. 44.
- 4 Бершеда Є. Р. *Інтереси і пріоритети України стосовно ЄС : вибір у галузі політики і безпеки* / Є. Р. Бершеда // *Офіційний сайт Нац. ін-ту проблем міжнар. безпеки при Раді Національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс]*. - Режим доступу : <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panjrama> 28.07.2003.
- 5 Дугин А. Г. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России* / А. Г. Дугин. - М. : Арктогея, 1997. - С. 379.
- 6 *Виступ Президента України під час 18-го саміту глав держав Центральної Європи // Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]*. - Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/27962.html>

АННОТАЦІЯ

В статті розглянуто деякі методологічні засади вивчення європейської інтеграції України. Зроблено класифікацію ідеологічних основ внешнеполітичних орієнтацій українського суспільства. Розглянуто історичні витоки та геополітичне коріння європейського покликання України.

Ключові слова: зовнішня політика України, геополітика, європейська інтеграція України, методологічні засади.

АННОТАЦІЯ

В статті розглянуто деякі методологічні засади вивчення європейської інтеграції України. Зроблено класифікацію ідеологічного підґрунтя зовнішньополітичних орієнтацій українського суспільства. Розглянуто історичні витоки та геополітичне коріння європейського покликання України.

Ключові слова: зовнішня політика України, геополітика, європейська інтеграція України, методологічні засади.